

tulumcumque dicebamus, ad hujus generis [dicendi] audiendi incredibilia studia convertimus.

Quantis illa clamoris adolescentuli diximus de supplicio parricidarum? quæ nequaquam satis de-ferbuisse post aliquanto sentire cepimus. « Quid enim tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de cælo non queant; ita moriuntur, ut eorum ossa¹ terram non tangant; ita jactantur fluctibus, ut nunquam² alluantur; ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant, » et quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re et maturitate, quam spe et expectatione, laudati. Ab hac indole jam illa matura: « Uxor generi, noverca filii, filia pellex. » Nec vero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. Ipsa enim illa pro Roscio juvenilis redundantia multa habet attenuata, quædam etiam paullo³ hilariora, ut pro Avito, pro Cornelio, compluresque alia: nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, scripsit, quam multa sunt nostra; eaque hanc ipsam habent, quam probo, varietatem.

¹ In oratione ipsa, c. 26, terra non tangat. Et sic codd. nostri. ² Ernest. abluantur. ³ Hilariora. At.

XXXI. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, et maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroque mutarent, nonnunquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent; ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poetas divino ingenio profero? histriones eos vidimus, quibus nihil posset in suo genere esse præstantius, qui non solum in dissimillimis personis satisfaciebant, quum tamen in suis versarentur, sed et comœdum in tragœdiis, et tragœdum in comœdiis admodum placere vidimus. Ego non elaborem? Quum dico me, te, Brute, dico: nam in me quidem jam pridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in iisdem causis perpetuum et eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cujus nuper inter imagines tuas ac tuorum (quod eum, credo, amares), quum ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex ære vidi, nihil Lystæ subtilitate cedit, nihil argutiis et acumine Hyperidi, nihil lenitate Æschini, et splendore verborum. Multæ sunt ejus totæ orationes subtiles, ut contra Lepidum; multæ totæ graves, ut quædam Philippicæ; multæ variæ, ut con-

¹ Videmus. ² Videmus.

tra Eschinem, falsæ legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Jam illud medium quoties vult, arripit, et a gravissimo discedens, eo potissimum delabitur. Clamores tamen tum movet, et tum in dicendo plurimum efficit, quum gravitatis locis uitur.

Sed ab hoc parumper abeamus; quandoquidem de genere, non de homine quærimus: rei potius, id est, eloquentiæ vim et naturam explicemus. Illud tamen, quod jam ante diximus, meminimus, nil nos præciendi causa ¹ esse dicturos, atque ita potius acturos, ut existimatores videamur loqui, non magistri. In quo tamen longius ² sæpe progredimur, quod videmus, non te hæc solum esse lecturum, qui ea multo, quam nos, qui quasi docere videamur, habeas notiora, sed hunc librum, etiamsi minus nostra commendatione, tuo tamen nomine divulgari necesse est.

XXXII. Esse igitur perfecte eloquentis puto, non eam solum facultatem habere, quæ sit ejus propria, fuse lateque dicendi, sed etiam vicinam ejus atque finitimam, dialecticorum scientiam assumere. Quamquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio; nec idem loqui esse, quod dicere: attamen utrum-

¹ *Ern. delet esse. 2 Abest sæpe. Dant tres e nostris codd.*

que in disserendo est. Disputandi ratio, et loquendi, dialecticorum sit; oratorum autem, dicendi et ornandi. Zeno quidem ille, a quo disciplina stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. Nam quum compresserat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam aiebat ejusmodi esse; quum autem diduxerat, et manum dilataverat, palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoriæ dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ: ut hoc videlicet differant inter se, quod hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo, omnem, quæ ad dicendum ¹ trahi possit, loquendi rationem, esse notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicem habet docendi viam. Nam et ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima disserendi, et postea, qui dialectici dicuntur, spinosiora multa pepere- runt. Ergo cum censeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non esse earum rerum omnino rudem; sed vel illa antiqua, vel hæc Chryssippi disciplina institutum: noverit primum vim, naturam, genera verborum, et simplicium, et copulatorum; deinde quot modis quidque dicatur; qua ratione, verum

¹ *Sic omnes nostri codd. Ern. tradi.*

falsumne sit, judicetur; quid efficiatur e quoque; quod cui consequens sit, quodque contrarium; quumque ambigue multa dicantur, quomodo quidque eorum dividi, explanarique oporteat. Hæc tenenda sunt oratori: sæpe enim occurrunt. Sed quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor.

XXXIII. Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur et via, primum constituendum est, quid quidque sit (nisi enim inter eos, qui disceptant, convenit, quid sit illud, de quo ambigitur; nec recte disseri, nec unquam ad exitum perveniri potest): explicanda est sæpe verbis mens nostra de quaque re, atque involutæ rei notitia definiendo aperienda est; siquidem definitio est oratio, quæ, quid sit id, de quo agitur, ostendit quam brevissime. Tum, ut scis, explicato genere cuiusque rei, videndum est, quæ sint ejus generis sive formæ, sive partes, ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam presse et anguste, quam in illis eruditissimis disputationibus fieri solet; sed quam explanatius, tum etiam uberius, et ad commune iudicium popularemque intelligentiam accommodatius. Idemque etiam, quum res postulabit, genus universum in species certas, ut nulla neque præmittatur, neque re-

dundet, partietur ac dividet. Quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus: quoniam, ut supra dixi, judicem me esse, non doctorem volo.

Nec vero dialecticis modo sit instructus, sed habeat omnes philosophiæ notos et tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus, aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi, et erroribus, quæ sæpe cadunt in causas, sed jejuniis aguntur; nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, graviter, ample, copiose dici et explicari potest.

XXXIV. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. Volo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditus, quam cogitet, quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. Quem etiam, quo grandior sit, et quodammodo excelsior (ut de Pericle dixi supra), ne physicorum quidem esse ignarum volo. Omnia profecto, quum se a cælestibus rebus referet ad humanas, excelsius magnificentiusque et dicet et sentiet. Quumque illa divina cognoverit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. Jus civile teneat,

¹ *Cod. noster 7703, ut Gud. 3, de more.*

quo egent causæ forenses quotidie. Quid est enim turpius, quam legitimarum et civilium controversiarum patrocinia suscipere, quum sis legum et civilis juris ignarus? Cogneat etiam rerum gestarum et memoriæ veteris ordinem, maxime scilicet nostræ civitatis; sed ¹ et imperiosorum populorum, et regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri levavit labor; qui conservatis notatisque temporibus, nihil quum illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligavit. Nescire autem, quid antea, quam natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est ætas hominis, nisi memoria rerum veterum cum superiorum ætate contextitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio summa cum delectatione et auctoritatem orationi affert, et fidem.

XXXV. Sic igitur instructus veniet ad causas: quarum habebit genera primum ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controversiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententiâ videtur esse, aliud in verbis, genus est

¹ *Idem. cod. et Gud. 3.* etiam. *Conspirant fere semper hi duo mss.*

quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri solet: in quo, quod est ambiguum proprium, res duas significari videmus.

Quum tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorum præcepta pauca sunt. Traditi sunt, e quibus ea ducantur, duplices loci: uni e rebus ipsis, alteri assumti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem: nam ipsæ quidem res in perfacili cognitione versantur. Quid enim jam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, ¹ aut paret se ad discendum? rem breviter exponere, et probabiliter, et aperte, ut, quid agatur, intelligi possit? sua confirmare? adversaria evertere? eaque efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens iis, quæ sumuntur ad quamque rem confirmandam? post omnia per orationem inflammantem, restinguentemve concludere?

Has partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco: nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem non, quem doceam, quæro, sed quem probem; probabo primum eum, qui, quid deceat, videbit. Hæc enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporum, per-

¹ *Ernest. mutavit in ut. Perperam.*

sonarumque moderatior. Nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror.

XXXVI. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcumque decebit, poterit accommodare orationem. Quod quum staterit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet; nec satira jejune, nec grandia minute, nec item contra, sed erit rebus ipsis par et æqualis oratio. Principia verecunda, non elatis incensa verbis, sed acuta sententiis, vel ad offensionem adversarii, vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed prope quotidiano sermone explicatae dilucide. Dein si tennes causæ, tum etiam argumentandi tenue filum et in docendo, et in refellendo; idque ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Quum vero causa ea incidit, in qua vis eloquentiæ possit exprimi: tum se latius fundet orator, tum reget et flectet animos, et sic afficiet, ut volet, id est, ut causæ natura, et ratio temporis postulabit.

Sed erit duplex omnis ejus ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honorem eloquentia. Nam quum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut verbum nullum, nisi aut grave, aut elegans excidat; tum sunt maxime luminosæ, et quasi actuosæ partes duæ: quarum alteram in universi generis quæstione pono, quam (ut supra

dixi) Græci appellant *ἑστῶ*: alteram in augendis, amplificandisque rebus, quæ ab eisdem *αὐξήσις* est nominata. Quæ etsi æqualiter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet: qui communes appellati, quod videntur multarum iidem esse causarum, sed proprii singularum esse debebunt.

At vero illa pars orationis, quæ est de genere universo, totas causas sæpe continet: quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controversiæ, quod græce *χρησόμενον* dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæstionem, atque¹ ut de universo genere dicatur: nisi quum de vero ambigetur; quod quæri conjectura solet. Dicitur autem non peripateticorum more (est enim illorum exercitatio elegans jam inde ab Aristotele constituta), sed aliquanto nervosius; et ita de re communia dicentur, ut et pro reis multa leniter dicantur, et in adversarios aspere.

Augendis vero rebus, et contra abjiciendis, nihil est, quod non perficere possit oratio; quod et inter media argumenta faciendum est, quotiescumque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, et pæne infinite in perorando.

XXXVII. Duo² sunt: quæ bene tractata ab ora-

¹ Vulg. abest ut. Addunt nostri codd. ² Schütz emergat, restant.

tore, admirabilem eloquentiam faciunt: quorum alterum est, quod Græci ἠθροῦν vocant, ad naturas, et ad mores, et ad omnem vite consuetudinem accommodatum; alterum, quod iidem παθητικῶν nominant, quo perturbantur animi et concitantur, in quo uno regnat oratio. Illud superius, come, jucundum, ad benivolentiam conciliandam paratum: hoc, vehemens, incensum, incitatum, quo causæ cripiuntur; quod quum rapide feriat, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos, medioeres, aut multo etiam minus; sed magno semper usu impetu, sæpe adversarios de statu omni dejecimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis priuata in causa magna et gravi quum cõpisset Curio pater respondere, subito assedit, quum sibi venenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus pluibus, quod etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant: in quo ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. Quæ qualiacumque in me sunt; me enim ipsum ¹ pœnitent, quanta sint; sed apparent in orationibus: etsi

¹ Non pœnitent. *Male, quamvis sic legatur in nostris mss. omnibus.*

carent libri spiritu illo, propter quem majora eadem illa quum aguntur, quam quum leguntur, videri solent.

XXXVIII. Nec vero miseratione solum mens judicum permouenda est (qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus; ut alia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio paruo, plangore et lamentatione ¹ compleuerimus forum): sed etiam est faciendum, ut irascatur iudex, mitigetur, inuideat, faveat, contemnat, admiretur, oderit, diligit, cupiat, satietate afficiatur, speret, metuat, latetur, doleat: qua in varietate, duriorum, accusatio supeditabit exempla; mitiorum, defensiones meæ. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus a me non tentatus sit: dicerem perfectum, si ita iudicarem, nec in veritate crimen arrogantia extimescerem. Sed, ut supra dixi, nulla me ingenii, sed magna vis animi inflammat, ut me ipse non teneam. Nec unquam is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perueniret oratio.

Uterer exemplis domesticis, nisi ea legissem; uterer alienis vel latinis, si ulla reperirem; vel græcis, si deceret. Sed Crassi perpauca sunt, nec ea

¹ Omnes codd. reg. compleuerimus.

judiciorum; nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii; dicebat melius, quam scripsit, Hortensius. Verum hæc vis, quam quærimus, quanta sit, suspicemur, quoniam exemplum non habemus; aut, si exempla sequimur, a Demosthene sumamus, et quidem perpetuæ dictionis, ex eo loco, unde, in Ctesiphontis iudicio, de suis factis, consiliis, meritis in rempublicam aggressus est dicere. Ea profecto oratio in eam formam, quæ est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut major eloquentia non requiratur.

XXXIX. Sed jam forma ipsa restat, et character ille qui dicitur: qui qualis esse debeat, ex ipsis, quæ supra dicta sunt, intelligi potest. Nam et singulorum verborum, et collocatorum lumina attingimus: quibus sic abundabit, ut verbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut grave exeat; ex omni genere frequentissimæ translationes erunt, quod eæ propter similitudinem transferunt animos, et referunt, ac movent huc et illuc; qui motus cogitationis, celeriter agitur, per se ipse delectat. Et reliqua, ex collocatione verborum quæ sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornamentum orationi. Sunt enim similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ,

¹ Sic codd. nostri 7703, 7708, ut Gud. 3. Vulg. ornatum.

aut fori appellantur insignia: non quod sola ornent, sed quod excellent. Eadem ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, et quodammodo insignia: quum aut duplicantur iteranturque verba, aut breviter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur sæpius oratio, aut in idem conicitur, aut in utrumque, aut adjungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum verbum non in eadem sententiâ ponitur; aut quum similiter vel cadunt verba, vel desinunt; aut multis modis contrariis relata contraria; aut quum gradatim sursum versus reditur; aut quum, demtis conjunctionibus, dissolute plura dicuntur; aut quum aliquid prætereuntes, cur id faciamus, ostendimus; aut quum corrigimus nosmet ipsi, quasi reprehendentes; aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conquestionis; aut quum ejusdem nominis casus sæpius commutatur.

Sed sententiarum ornamenta, majora sunt: quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent, idcirco ejus eloquentiam maxime esse laudabilem. Et vero nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ dicitur; nec aliud quidquam est, dicere, nisi omnes, aut cer-

¹ Abest in a tribus codd. regijs. ² Nosmet ipsos. ³ Edicitur. Quidam inducitur.

te plerasque aliqua specie illuminare sententias : quas quum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus.

XL. Sic igitur dicit ille, quem expetimus, ut verset sæpe multis modis ¹ eandem et unam rem, et hæreat in eadem commoreturque sententia; sæpe etiam ut extenuet aliquid; sæpe ut ² irrideat; ut declinet a proposito deflectatque sententiam; ut proponat, quid dicturus sit; ut, quum transegerit jam aliquid, definiat; ut se ipse revocet; ut, quod dixit, iteret; ut argumentum ratione concludat; ut interrogando urgeat; ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat; ut contra, ac ³ dicat, accipi et sentiri velit; ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat; ut dividat in partes; ut aliquid relinquat ac negligat; ut ante præmuniat; ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in adversarium conferat; ut sæpe cum iis, qui audiunt, nonnunquam etiam cum adversario quasi deliberet; ut hominum ⁴ sermones moresque describat; ut muta quædam loquentia inducat; ut ab eo, quod agitur, avertat animos; ut sæpe in hila-

¹ Magna hic in mss. varietas. ² Cod. reg. 7703, ut Gud. 3, redeat. ³ Idem, dicatur; 7704, quam dicat. ⁴ Quintilian., IX, 1, mores sermonesque, contra omnes libros.

ritatem risumve convertat; ut ante occupet, quod videat opponi; ut comparet similitudines; ut utatur exemplis; ut aliud alii tribuens dispertiat; ut interpellatorem coerceat; ut aliquid reticere se dicat; ut denuntiet, quid ¹ caveat; ut liberius quid audeat; ut irascatur etiam, ut obijurat aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut a proposito declinet aliquantulum, ut optet, ut exsecretur; ut fiat iis, apud quos ² dicit, familiaris. Atque alias etiam dicendi quasi virtutes sequatur; brevitatem, si res petet: sæpe etiam rem dicendo subjiciet oculis; sæpe supra feret, quam fieri possit; significatio sæpe erit major, quam oratio; sæpe hilaritas, sæpe vitæ naturarumque imitatio.

XLI. Hoc in genere (nam quasi silvam vides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo. Sed hæc, nisi collocata, et quasi structa, et nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus, adspirare non possunt.

De quo quum mihi deinceps viderem esse dicendum, etsi movebant jam me illa, quæ supra dixeram, tamen iis, quæ sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim, posse reperiri non invidiosum, quibus referta sunt omnia, sed fautores

¹ Omnes nostri mss. caveat. Sic et Quintil. l. c. ² Gud. 3 et cod. 7703, dicat.

etiam mearum laudum, qui non censerent ejus viri esse, de cujus meritis tanta senatus judicia fecisset, comprobante populo romano, quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi, me M. Bruto negare roganti noluisse, justa esset excusatio, quum et amicissimo et præstantissimo viro, et recta et honesta petenti, satisfacere voluissem. Sed si ¹ profiterer (quod utinam possem!), me studiosis dicendi præcepta, et quasi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id justus rerum æstimator reprehenderet? Nam quis unquam dubitavit, quin in republica nostra primas eloquentia tenuerit semper, urbanis, pacatisque rebus; secundas, juris scientia? quum in altera, gratiæ, gloriæ, præsidii plurimum esset; in altera, persecutionum, cautionumque præceptio; quæ quidem ipsa auxilium ab eloquentia sæpe peteret, ea vero repugnante vix suas regiones finesque defenderet. Cur igitur jus civile docere semper pulchrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis flourerunt domus; ad dicendum si quis æquat, aut adjacet in eo juventutem, vituperetur? Nam si vitiosum est dicere ornate, pellatur omnino e civitate eloquentia: sin ea non modo eos

¹ Profitear.

ornat, penes quos est, sed etiam universam rempublicam; cur aut discere turpe est, quod scire honestum est; aut, quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere?

XLII. At alterum factitatum est, alterum novum. Fateor: sed utriusque rei causa est. Alteros enim respondentes audire sat erat, ut ii, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore et discipulis satisfacerent, et consulentibus; alteri, quum domesticum tempus in cognoscendis componendisque causis; forense in agendis, reliquum in se ipsis reficiendis omne consumerent, quem habebant instituendi aut docendi locum? Atque haud scio, an plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint, quam doctrina: itaque illi dicere melius, quam præcipere; nos contra fortasse possumus.

At dignitatem ¹ docere non habet. Certe, si quasi in ludo: sed si monendo, si cohortando, si percunctando, si communicando, si interdum etiam una legendo, audiendo; nescio, docendo etiam aliquid aliquando si possis meliores facere, cur nolis? An, quibus verbis sacrorum alienatio

¹ Quatuor e nostr. codd. addunt melius. Sic et jam Gud. 1; unde Schneider, Ep. ad Langer., p. 54. conjecerat; nos contra fortasse melius docere possumus. At dign. non habet.

fiat, docere honestum est [ut est]: quibus ipsa sacra reineri defendique possint, non honestum est?

At jus profitentur etiam, qui nesciunt; ¹ eloquentia autem, illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen ² se valere dissimulant, propterea quod prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquentia potest; aut id, quod dissimulat, effugit; aut est periculum, ne quis putet in magna arte et gloriosa, turpe esse docere alios id, quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri tectiores: ego semper me didicisse prae me tuli. ³ Quid enim possem, quum et abuissem ⁴ domo adolescens, et horum studiorum causa mare transissem, et doctissimis hominibus referenda domus esset, et aliqua fortasse inesset in sermone nostro doctrinarum nota? quumque vulgo scripta nostra legerentur, dissimularem me didicisse? ⁵ Quid erat, cur probarem, nisi quod parum fortasse profeceram?

XLIII. Quod quum ita sit, tamen ea, quae supra dicta sunt, plus in disputando, quam ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, et de syllabis propemo-

¹ Eloquentiam. ² Ea se valere. ³ Schütz, qui... dissimulare. ⁴ Vulg. abest domo. Addimus e nostris ass.
⁵ Dubius locus.

dum dinumerandis et dimetiendis loquemur: quae etiamsi sunt, sicuti mihi videntur, necessaria, tamen fiunt magnificentius, quam docentur. Est id omnino verum, sed proprie in hoc dicitur: nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat; radices stirpesque non item; sed esse illa sine his non potest. Me autem, sive pervagatissimus ille versus, qui vetat,

Artem pudere proloqui, quam factites,

dissimulare non sinit, quin delecter; sive tuum studium hoc a me volumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quod si ea, quae dixi, non ita essent; quis tamen se tam durum agrestemque praerberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, quum meae forenses artes, et actiones publicae concidissent, non me aut desidia, quod facere non possum; aut aestitia, cui resisto, potius, quam litteris, dederem? quae quidem me antea in iudicia atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec vero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam gravioribus et maioribus: quae si erunt perfectae, profecto forensibus nostris [rebus] etiam domesticae litterae respondebunt. Sed ad institutam disputationem revertamur.

XLIV. Colloebantur igitur verba, aut ut inter

se quam aptissime cohaereant extrema cum primis, eaque sint quam suavissimis vocibus; aut ut forma ipsa concinnitasque verborum conficiat orbem suum; aut ut comprehensio numerose et apte cadat. Atque illud primum videamus, quale sit; quod vel maxime desiderat diligentiam, ut fiat structura quaedam, nec tamen fiat operose: nam esset quum infinitus, tum puerilis labor; quod apud Lucilium scite exagitat in Albucio Scaevola,

Quam lepide lexeis compostæ? ut tesserulæ omnes
 1 Arte pavimento, atque emblemate vermiculato.

Nolo tam minuta hæc constructio appareat: sed tamen stylus exercitatus efficiet facile hanc viam componendi. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus, aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quamvis enim suaves, gravesque sententiæ, tamen si inconditis verbis efferuntur, offendunt aures; quarum est iudicium superbissimum. Quod quidem latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit, 2 qui vocales nolit conjungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod

1 *Legendum videtur* Endo pavimento, ut *et de Orat.*, III, 43, quod multi post *Lambinum* reposuerunt. 2 *Sic ead. Ald. Junt. Ernest. Schütz, etc. Al. quin.*

eas litteras tanto opere fugerit; etsi id magister ejus 1 Isocrates: at non Thucydides: ne ille quidem, haud paullo major scriptor, Plato; nec solum in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in præliis interfecti: quæ sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit: in ea est crebra ista ~~vocum~~ concursio, quam magna ex parte, ut vitiosam, fugit Demosthenes.

XLV. Sed Græci viderint; nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere voces conceditur. Inducant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis; inducant omnes poetæ, præter eos, qui ut versum facerent, sæpe hiabant: ut Nævius,

Vos, qui accolitis Histrum fluvium, atque Algidam.

Et ibidem,

Quam nunquam vobis Graii, atque Barbari.

At Ennius semel,

Scipio invicte. . . . .

Et quidem nos,

Hoc motu radiantis Etesiae in vada ponti.

1 *Quatuor e nostr. mss. addunt fecerant.*

Hoc idem nostri sæpius non tulissent, quod Græci laudare etiam solent. Sed quid ego vocales? sine vocalibus sæpe brevitatis causa contrahebant, ut ita dicerent, « multi' modis, vas' argenteis, ¹ palmi' et crinibus, tecti' fractis. » Quid vero licentius, quam quod hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora? nam ut duellum, bellum, et duis, bis, sic Duellium eum, qui Pœnos classe devicit, Bellium nominaverunt, quum superiores appellati essent semper Duellii. Quin etiam verba sæpe contrahantur, non usus causa, sed aurium. Quomodo enim vester Axilla, ² Ala factus est, nisi fuga litteræ vastioris? quam litteram etiam e maxillis, et taxillis, et vexillo, et paxillo, consuetudo elegans latini sermonis evellit. Libenter etiam copulando verba jungebant, ut « sodes, » pro, « si audes; » « sis, » pro, « si vis. » Jam in uno, « capsis, » tria verba sunt: « ain', » pro, « aisne; » « nequire, » pro, « non quire; » « malle, » pro, « magis velle; » « nolle, » pro, « non velle. » « Dein » etiam sæpe, et « exin, » pro, « deinde »

¹ Male Ernest. admiserat emendationem Lambini, passi et crinibus. Nam Attius expresserat Græca Euripidis, Phœniss., v. 324, καὶ χερσὶ καὶ κόμαισι. Arbitror etiam legendum, vasi' argenteis. ² Vel Ahala, e gente Serviliorum.

et « exinde » dicimus. ¹ Quid illud? non olet unde sit, quod dicitur, « cum illis, » cum autem nobis non dicitur, sed « nobiscum? » quia si ita diceretur, obscœniis concurrerent litteræ, ut etiam modo, nisi « antem » interposuisssem, concurrissent. Ex eo est « mecum, » et « tecum: » non, « cum me » et « cum te, » ut esset simile illis « vobiscum » atque « nobiscum. »

XLVI. Atque etiam a quibusdam sero jam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt: nam pro « deum atque hominum fides, » « deorum » aiunt. Ita credo: hoc illi nesciebant; an dabat hanc licentiam consuetudo? Itaque idem poeta, qui inusitatius contraxerat, « Patris mei meum factum pudet, » pro « meorum factorum; » et ² Textitur; exitium examen rapit... » pro « exitiorum: » non dicit, « liberum, » ut plerique loquimur, quum, « cupidus liberum, » aut, « in liberum loco, » dicimus, sed, ut isti volunt,

Neque tuum unquam in gremium extollas liberorum ex te genus,

¹ Verba, Quid — nobiscum, Schütz omnino ἀπὸ ποσὶδὲς ὕστα hic esse contendit, et miratur neminem in hoc loco hæsisse. Sed sæpe Cicero aliena spargit, et evagatur licentius. ² Ex Ennii Cassandra. V. de Divinat., 1, 31.

et idem,

¹ Namque Æsculapi liberorum. . . . .

At ille alter in Chryse, non solum,

Cives, antiqui amici majorum meum,
quod erat usitatum; sed durius etiam,

Consilium, augurium, atque extam interpretes.

Idemque pergit,

Postquam prodigium horrifera, portentum pavos:
quæ non sane sunt in omnibus neutris usitata. Nec
enim dixerim tam libenter, « armum iudicium, »
etsi est apud eundem,

Nihilne ad te de iudicio armum accidit?

quam « armorum. » Jam (ut censoriæ tabulæ lo-
quuntur) « fabrum, » et « procum, » audeo di-
cere, non « fabrorum, » et « procorum. » Plane-
que, « duorum virorum iudicium, » aut, « trium-
virorum capitalium, » aut, « decemvirorum litibus
iudicandis, » dico nunquam. Atqui dixit Attius,

Video sepulera, dua duorum corporum.

¹ *Tuscul.*, II, 16.

Idemque,

Mulier una duum virum.

Quid verum sit, intelligo: sed alias ita loquor, ut
concessum est, ut hoc, vel, « Proh deum dico, »
vel, « Proh deorum; » alias, ut necesse est, quum
« trium virum, » non « virorum; » quum « sester-
tium nummum, » non « nummorum, » quod in
his consuetudo varia non est.

XLVII. Quid, quod sic loqui, « nosse, iudicasse, »
vetant; « novisse, » jubent, et « iudicavisse? » quasi
vero nesciamus, in hoc genere et plenum verbum
recte dici, et imminutum usitate. Itaque utrumque
¹ Terentius,

Eho, tu cognatum tuum non noras?

Post idem,

Stilphonem, inquam, noveras?

« Siet, » plenum est; « sit, » imminutum: licet
utare utroque: ergo ibidem,

Quam cara sint, quæ post carento intelligunt,
Quamque attinendi magni dominatus sient.

Nec vero reprehenderim,

² Scripsere alii rem.

¹ *Phormion.*, III, 2, 35 et 41. ² *Ex Ennii versiculo,*
de quo vid. Brut. c. 19.

Et « scripserunt, » esse verius sentio: sed consuetudini auribus indulgentiliberent obsequor. « Idem campus habet, » inquit Ennius; et, « In templis isdem, » probavit. At, « eisdem, » erat verius; nec tamen, « eisdem, » opimius: male sonabat, « iisdem. » Impetratum est a consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret. Et « pomeridianas quadrigas, » quam « postmeridianas, » libentius dixerim; et « mehercule, » quam « mehercules. » « Non scire » quidem barbarum jam videtur; « nescire, » dulcius. Ipsum « meridiem, » cur non « meridiem? » credo, quod erat insuavius. Una præpositio est ¹ ABS; eaque nunc tantum in accepti tabulis manet; ne his quidem omnium: in reliquo sermone mutata est. Nam « amovit » dicimus, et « abegit, » et « abstulit, » ut jam nescias, abne verum sit, an abs. Quid si etiam « abfugit » turpe visum est; et « abfer » noluerunt, « aufer » maluerunt? quæ præpositio præter hæc duo verba, nullo alio in verbo reperitur. « Noti » erant, et « navi, » et « nari, » quibus quum IN præponi oporteret, dulcius visum est, « ignoti, ignavi, ignari » dicere, quam ut veritas postulabat. « Ex usu » dicunt, et « e republica, » quod in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi litteram

sustulisses; ut, « exegit, edixit, ¹ effecit, extulit, edidit: » adjuncti verbi primam litteram præpositio commutavit; ut « ² suffugit, summutavit, sustulit. »

XLVIII. Quid in verbis junctis? quam scite « insipientem, » non « insipientem? » « iniquum, » non « inæquum? » « tricipitem, » non « tricapitem? » « concisum, » non « concæsum? » Ex quo quidam « pertisum » etiam volunt: quod eadem consuetudo non probavit. Quid vero hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? « ³ inclytus » dicimus brevi prima littera, « insanus » producta; « inhumanus » brevi, « infelix » longa: et, ne multis, quibus in verbis ea prima litteræ sunt, quæ in « sapiente, » atque « felice, » producte ⁴ dicitur; in ceteris omnibus breviter: itemque « composuit, consuevit; concrepuit, confecit. » Consule veritatem, reprehendet; refer ad aures, probabunt. Quære, cur? ita se dicent jvari. Voluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipse, quum scirem ita majores locutos esse, ut nusquam, nisi in vocali, adspiratione uterentur, loquebar sic, ut « puleros, Cete-gos, triumpos, Cartaginem » dicerem: aliquando,

¹ Refecit, retulit, reddidit. ² Subegit. ³ Apud Gellium, II, 17, est indoctus. ⁴ Schütz, dicitur IN; in ceteris omnibus. Non placet.

idque sero, convicio aurium quum extorta mihi veritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi. «¹ Orcivios » tamen, et « Matones, Otones, Capiones, sepulcra, coronas, lacrymas » dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. «² Burrum » semper Ennius, nunquam « Pyrrhum. » « Vi patefecerunt Bruges, » non « Phryges: » ipsius antiqui declarant libri; nec enim græcam litteram adhibebant: nunc autem etiam duas; et quum « Phrygum, » et quum « Phrygibus » dicendum esset, absurdum erat aut tantum barbaris casibus græcam litteram adhibere, aut recto casu solum græce loqui: tamen et « Phryges » et «³ Phrygum » aurium causa dicimus. Quin etiam, quod jam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eadem erant postremæ duæ litteræ, quæ sunt in « optimum, » postremam litteram detrahebant, nisi vocalis insequeretur. Ita non erat offensio in versibus, quam nunc fugiunt poeta: novi. Ita enim loquebamur: « Qui est omnibu' princeps, » non, « omnibus princeps; » et «⁴ Vita illa dignu', locoque, » non « dignus. »

¹ *Strebaus et Camerar.* Orcivios. ² *Ernest.* ex editione *Venet.* revocavit *Purum.* Sed habet *Burrum Quintilian.* I, 4, 15. ³ *Sic omnino legendum, ut habet ed. Omnibon. Vulg.* Pyrrhum. ⁴ *Integer versus affertur, Tusculan.,* II, 17, non 27, ut *Schütz* in utraque editione scriptum habet.

Quod si indocta consuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte et doctrina postulari putamus?

Hæc dixi brevius, quam si hac de re una disputarem; est enim hic locus late patens, de natura ususque verborum: longius autem, quam instituta ratio postulabat.

XLIX. Sed quia rerum, verborumque iudicium, prudentiæ est; vocum autem, et numerorum, aures sunt iudices; et, quod illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem: in illis ratio invenit, in his sensus artem. Aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars ejus conciliandæ reperienda.

Duæ sunt igitur res, quæ permulceant aures, sonus et numerus. De numero mox, nunc de sono quærimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non ut poetae, exquisita ad sonum, sed sumta de medio. «¹ Qua ponto ab Helles, » superat modum: at, «² Auratos aries Colchorum, » splendidis nominibus illuminatus est versus: sed proximus inquinatus insuavissima littera ³ finitus, « Frugifera et ferta arva

¹ *Sic legendum, ut est apud Senec. ep. 81; non ut vulgo,* Quæ ponto Helles. ² *Al. mss.* Auratus. ³ *Schütz delet hoc verbum; Strebaeo placbat infinitus. Mendum certe subest.*

Asiæ tenet. » Quare bonitate potius nostrorum verborum utamur, quam splendore Græcorum, nisi forte sic loqui pœnitet, « Qua tempestate Paris Helenam, » et quæ sequuntur. Imo vero ista sequamur, asperitatemque fugiamus, « Habeo istam ego perterritrepam. » ¹ Itemque, « Versutiloquas malitias. »

Nec solum componentur verba ratione, sed etiam finiuntur, quoniam id iudicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, et quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quæ sive casus habent in exitu similes, sive paribus paria redduntur, sive opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiamsi nihil est factum de industria. In hujus concinnitatis consecratione Gorgiam fuisse principem accepimus, quo de genere illa nostra sunt in Miloniana: « ² Est enim, iudices, hæc non scripta, sed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti sumus. » Hæc enim talia sunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus, non quesitum esse numerum, sed secutum. Quod fit

¹ Idemque. ² Cap. 4, tom. XIII, pag. 194.

item in contrariis referendis; ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam versus efficitur:

Eam, quam nihil accusas, damnas.

« Condemnas, » diceret, qui versum effugere vellet.

Bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri. Id, quod scis, prodest nihil; id, quod nescis, obest.

Versum efficit ipsa relatio contrariorum: id esset in oratione numerosum, « Quod scis, nihil prodest; quod nescis, multum obest. » Semper hæc, quæ Græci *ἀντιθετα* nominant, quum contrariis opponuntur contraria, numerum oratorum necessitate ipsa efficiunt, et eum sine industria.

Hoc genere antiqui jam ante Isocratem delectabantur, et maxime Gorgias; cujus in oratione plurimumque efficit numerum ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis: « ¹ Conferte hanc pacem cum illo bello; hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria; hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto; hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas;

¹ In Verrem, IV, 52, tom. VIII, pag. 142.

« ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis
 « Syracusas. » Ergo et hi numeri ¹ sint cogniti.

L. Genus illud tertium explicetur, quale sit, numerosæ et aptæ orationis: quod qui non sentiunt, quas aures habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Meæ quidem et perfecto completoque verborum ambitu gaudent, et curta sentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? conciones sæpe exclamare vidi, quum apte verba cecidissent. Id enim expectant aures, ut verbis colligantur sententiæ. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud fere non erat: nam et verba eligebant, et sententiæ graves et suaves reperiebant, sed eas aut vincebant, aut explebant parum. Hoc me ipsum delectat, inquit. Quid si antiquissima illa pictura paucorum colorum, magis, quam hæc jam perfecta, delectet? illa nobis sit, credo, repetenda; hæc scilicet repudianda.

Nominibus veterum gloriantur. Habet autem, ut in ætatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas: quæ quidem apud me ipsum valet plurimum; nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quam laudo, quod est: præsertim quum ea majora iudicem, quæ sunt, quam illa, quæ desunt. Plus est enim in verbis et in sentienciis

¹ *Al. habent sunt; al. addant, etiam a Latinis.*

boni, quibus illi excellant, quam in conclusione sententiarum, quam non habent. Post inventa conclusio est, qua credo usuros veteres illos fuisse, si jam nota atque usurpata res esset: qua inventa, omnes usos magnos oratores videmus.

LI. Sed habet nomen invidiam, quum in oratione judiciali et forensi numerus ¹ latine, græce *ῥυθμὸς*, inesse dicitur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quærantur. Hoc freti isti, et ipsi infracta et amputata loquuntur, et eos vituperant, qui apta et finita pronuntiant. Si inanibus verbis, levibusque sentienciis, jure; sin probæ res, lecta verba, quid est cur claudere aut insistere orationem malint, quam cum sententiâ pariter excurrere? Hic enim invidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte verbis comprehensa sententiâ; quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, ² sæpe natura; et quæ valde laudantur apud illos, ea fere, quia sunt conclusa, laudantur. Et apud Græcos quidem jam anni prope quadringenti sunt, quum hoc probatur, nos nunquam agnovimus. Ergo Ennio licuit, vetera contentimenti, dicere:

Versibus, quos olim Fauni, vatesque canebant;

¹ *Ernest., Bipont., Schütz, delent latine. Sine mss.,*
² *Multi codd. nostri, sæpe etiam.*

mihî de antiquis eodem modo non licebit? præsertim quum dicturus non sim, « Ante hunc, » ut ille; nec quæ sequuntur, « Nos ausi reserare. » Legi enim audivique nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipsos laudo, idque merito, quorum se isti imitatores esse dicunt; etsi in eis aliquid desidero; hos vero minime, qui nihil illorum, nisi vitium, sequuntur, quum a bonis absint longissime.

Quod si aures tam inhumanas, tamque agrestes habent, ne doctissimorum quidem virorum eos movebit auctoritas? Omitto Isocratem, discipulosque ejus, Ephorum et Naucratem: quanquam orationis faciendæ et ornandæ auctores locupletissimi, ¹ summi ipsi oratores, esse debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel invenendis vel judicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati est adversatus impensius? Is igitur versum in oratione vetat esse, numerum jubet. Ejus auditor Theodectes, in primis (ut Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atque artifex, hoc idem et sentit et præcipit. Theophrastus vero, iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos

¹ Summique.

ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino hæc esse ab his præcepta ² nesciant. Quod si ita est (nec vero aliter existimo), ³ quid? ipsi suis sensibus non moventur? nihilne eis inane videtur? nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In versu quidem theatra tota ³ exclamant, si fuit una syllaba ⁴ aut brevior, aut longior. Nec vero multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet; nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: et tamen omnium longitudinum et brevitatum in sonis, sicut acutarum graviumque vocum, judicium ipsa natura in auribus nostris collocavit.

LII. Visne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipsi, qui et hæc, et alia nobis tradiderunt? an his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, velisne; quum litteris tuis, eruditissime scriptis, te id vel maxime velle perspexerim? Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptæ atque numerosæ.

Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in ejus summis laudibus ferunt, quod verbis solutis nume-

¹ Nesciunt. ² Quia ipsi... moventur. ³ Larab. reclamant, ut de Orat. III, 50. Schütz admittit. ⁴ Addimus aut ex omnibus nostris libris.

ros primus adjunxerit. Quum enim videret, oratores cum severitate audiri, poetas autem cum voluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, quum jucunditatis causa, tum ut varietas occurreret satietati. Quod ab his vere quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere scientius versatum Isocrate, confitendum est: sed princeps inveniendi fuit Thrasy-machus; cujus omnia nimis etiam exstant scripta numerose. Nam, ut paullo ante dixi, paria paribus adjuncta, et similiter definita, itemque contrariis relata contraria, quæ sua sponte, etiamsi id non agas, cadunt plerumque numerose, Gorgias primus invenit; sed his est usus intemperantius: id autem est genus, ut ante dictum est, ex tribus partibus collocationis alterum. Horum uterque Isocratem ætate præcurrit: ut eos ille moderatione, non inventione vicerit. Est enim, ut in transferendis faciendisque verbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem avidior est generis ejus, et his festivitibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur: quas Isocrates (quum tamen audisset in Thessalia adolescens senem jam Gorgiam) moderatius temperavit. Quin etiam se ipse tantum, quantum ætate precedebat (prope enim centum confecit annos), relaxarat a nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedo-

nem scripsit, quum jam admodum esset senex: in quo dicit sese minus jam servire numeris, quam solitus esset. Ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxerat.

LIII. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, auctoresque, quos ¹ diximus, et origo inventa est: causa quærat. Quæ sic aperta est, ut mirer, veteres non esse commotos, præsertim quum, ut fit, fortuito sæpe aliquid concludere apteque dicerent: quod quum animos hominum, auresque pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse jucunde; notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quamdam in se continet vocum omnium mentionem. Itaque et longiora et breviora judicat, et perfecta ac moderata semper expectat. Mutila sentit quædam, et quasi decurtata, quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur; productiora alia, et quasi immoderatus excurrentia, quæ magis etiam aspernantur aures: quod quum in plerisque, tum in hoc genere nimium quod est, offendit vehementius, quam id, quod videtur parum. Ut igitur poetica et versus inventus est terminatione aurium, observatione prudentium: sic in oratione animadversum est, multo illud

¹ Diximus.

quidem serius, sed, eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus conclusionesque verborum.

Quoniam igitur causam quoque ostendimus, naturam nunc (id enim erat tertium), si placet, explicemus: quæ disputatio non hujus instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest, qui sit orationis numerus, et ubi sit positus, et natus ex quo; et is unusne sit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, et ad quam rem, et quando, et quo loco, et quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed ut in plerisque rebus, sic in hac, duplex est considerandi via: quarum altera est longior, brevior altera, eadem etiam planior.

LIV. Est autem longioris prima illa quæstio, sitne omnino ulla numerosa oratio (quibusdam enim non videtur: quia nihil insit in ea certi, ut in versibus, et quod ipsi, qui ¹ affirmant, eos esse numeros, rationem, cur sicut, non queant reddere)? Deinde, si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales; et e poeticisne numeris, an ex alio genere quodam; et, si e poeticis, quis eorum sit, aut qui (namque aliis unus modo, aliis plures, aliis omnes iidem videntur)? Deinde, quicumque ² sicut, sive unus, sive plures; communesne sint omni generi orationis (quoniam aliud genus est narrandi, aliud persua-

¹ Affirmant. ² Sunt.

dendi, aliud docendi)? an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur? Si communes, qui sint? si dispares, quid intersit, et cur non æque in oratione, atque in versu numerus appareat? Deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam vel compositione quadam, vel genere verborum, ¹ an sit suum cuiusque, ut numerus intervallis, compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quædam forma et lumen orationis appareat; sitque omnium fons compositio, ex eaque et numerus efficiatur, et ea, quæ dicuntur orationis quasi formæ et lumina, quæ (ut dixi) Græci vocant *σχηματα*? At non est unum, nec idem, quod voce jucundum est, et quod moderate absolutum, et quod illuminatum genere verborum: quanquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est; compositio autem ab utroque differt, quæ tota servit gravitati vocum, aut suavitati.

Hæc igitur fere sunt, in quibus rei natura quaerenda sit.

LV. Esse ergo in oratione numerum quemdam, non est difficile cognoscere. ² Judicat enim sensus; in quo iniquum est, quod accidit, non ³ agnoscere,

¹ An est suum. ² Schütz, Indicat. ³ Vulg. cognoscere.

si, cur id accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura atque sensu, quem dimensa ratio, docuit, quid acciderit. Ita notatio naturæ et animadversio peperit artem. Sed in versibus res est apertior: quanquam etiam, a modis quibusdam cantu remoto, soluta esse videatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poetarum, qui *λυρικοί* a Græcis nominantur: quos quum cantu spoliaveris, nuda pæne remanet oratio. Quorum similia sunt quædam etiam apud nostros: velut illa in Thyeste,

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute;

et quæ sequuntur: quæ, nisi quum tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comitorum senatorii propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abjecti, ut nonnunquam vix in eis numerus et versus intelligi possit: quo est ad inveniendum difficilius in oratione numerus, quam in versibus.

Omnino duo sunt, quæ condiant orationem; verborum, numerorumque jucunditas. In verbis inest quasi materia quædam; in numero autem expositio. Sed ut ceteris in rebus necessitatis inventa antiquiora sunt, quam voluptatis: ita et in hac re accidit, ut multis sæculis ante oratio nuda ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit re-

perta, quam ratio numerorum, causa delectationis aurium, excogitata.

LVI. Itaque et Herodotus, et eadem superiorque ætas numero caruit, nisi quando temere ac fortuito; et scriptores perveteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nam quod et facilius est, et magis necessarium, id semper ante cognoscitur. Itaque translata, aut facta, aut juncta verba, facile sunt cognita, quia sumebantur e consuetudine, quotidianoque sermone; numerus autem non domo depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem aut cognationem cum oratione: itaque serius aliquanto notatus et cognitus, quasi quamdam palestram et extrema lineamenta orationi attulit. Quod si et angusta quædam atque concisa, et alia est collatata et diffusa oratio: necesse est id non litterarum accidere natura, sed intervallorum longorum et brevium varietate; quibus implicata atque permixta oratio quoniam tum stabilis est, tum volubilis, necesse est ejusmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem sæpe jam diximus, incitatio numero ipso fertur: et labitur, quoad perveniat ad finem, et insistat. Perspicuum est igitur, numeris adstrictam orationem esse debere, carere versibus.

* Schütz emendas, vel tardius labitur.

Sed hi numeri, poeticine sint, an ex alio genere quodam, deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra poeticos; propterea quod definita sunt genera numerorum. Nam omnis talis est, ut unus sit e tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit, partem pedis aut ¹ æqualem alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse majorem. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, sesqui pæon: qui pedes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est. Sed quaeritur, quo numero, aut quibus potissimum sit utendum. Incidere vero omnes in orationem, etiam ex hoc intelligi potest, quod versus sæpe in oratione per imprudentiam dicimus (quod vehementer est vitiosum: sed non attendimus, neque exaudimus nosmet ipsos); senarios vero et Hipponacteos effugere vix possumus. Magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio: sed tamen eos versus facile agnoscit auditor; sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam sæpe etiam minus usitatos, sed tamen versus: vitiosum genus, et longa animi provisione fugiendum. Elegit ex multis ² Isocratis libris triginta fortasse versus Hieronymus, peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam

¹ Æqualem esse alteri parti. ² Isocrati.

anapæsta: quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose: prima enim syllaba demta in primo verbo sententiæ, postremum ad verbum primam rursus syllabam adjunxit insequentis. Ita factus est anapæstus is, qui Aristophanæus nominatur: quod ne accidat, observari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit (ut a me animadversum est studiose inquirente in eum), immittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdemque esse oratorios, qui sint poetici.

LVII. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam numeri, videndum sit. Sunt enim qui iambicum putent, quod sit orationi simillimus: qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ sit accommodatior. Ephorus autem, levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut dactylum; fugit autem spondeum et trochæum. Quod enim pæon habeat tres breves, dactylus autem duas, brevitate et celeritate syllabarum labi putat verba proclivius; contraque accidere in spondeo et trochæo: quod alter longis constaret, alter e brevibus fieret: alteram nimis incitatum, alteram nimis tardam orationem, neu-